

ENKELE OUDE BOEKEN OVER GEZONDHEIDSLEER BIJ HOEVEDIEREN

Jan Bouckaert

Museum voor Geschiedenis van de Geneeskunde

Het Pand, Onderbergen 1, 9000 Gent

Samenvatting

Onder de oude veeartsenijkundige handboeken nemen de werken bestemd voor de veehouders een speciale plaats in. Deze wijdverspreide teksten zijn vooral interessant omdat ze een bevattelijk overzicht geven van de kennis omtrent dierziekten in de 19de eeuw. In dit artikel worden drie werken handelend over de drie belangrijkste diersoorten in die tijd voorgesteld en gedeut: het 'Handboek voor genees- en verloskunde van het vee' (vooral runderen) van de Utrechtse hoogleraar Numan; 'Het paard' van de eveneens Nederlandse militaire paardenarts Quadekker, en 'Gezondheidsleer van het zwijn' door Zwaenepoel en Hermans, hoogleraren aan de toenmalige veeartsenijschool van Kuregem (Brussel). Deze werken handelen meestal ook over kweek en selectie. In aansluiting hiermee wordt een werkje besproken van de 19de-eeuwse Waregemse veearts Jan Bouckaert, een antwoord op een officiële prijsvraag naar de wijze waarop het West-Vlaamse runderras moest verbeterd worden.

15

Handboek van Genees- en Verloskunde van het Vee

Numan, A., bewerkt door F.C. Hekmeyer, uitgever G.B. van Goor zonen, Gouda (vermoedelijk eind 19de eeuw, 1875 of later).

Dit is de herwerkte uitgave van het gekende werk van prof. Numan, waarvan de eerste druk in 1812 verscheen. Zelf was dit een vertaling en bewerking van het in 1802 uitgebrachte "Allgemeines Vieh-Arzneibuch" door J.N. Rohlwes. Dit Duits basiswerk was zeer populair en kende in 1874 zijn 21ste herdruk! Latere Nederlandse bewerkingen van Numan's tekst gebeurden door Hekmeyer

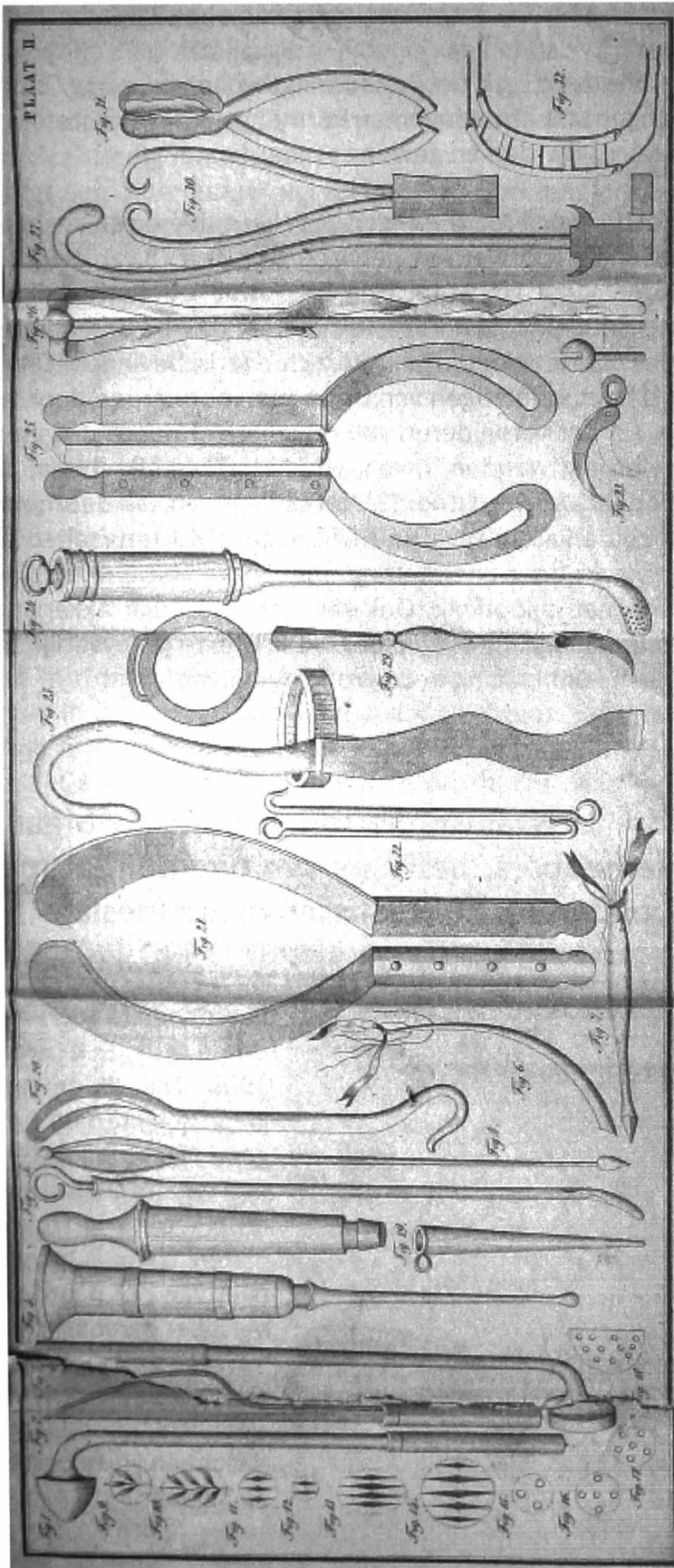
Achtereenvolgens worden besproken: uitwendige en inwendige ziekten van het paard, uitwendige en inwendige ziekten van het rund-vee, de verloskunde van de koe, uitwendige en inwendige ziekten van het schaap, verlossingen bij schapen, uitwendige en inwendige ziekten van varkens en ten-slotte uitwendige en inwendige ziekten bij honden. De volgorde illustreert perfect de belangrijkheid van de huisdiersoorten in die tijd.

Belangrijkste onderwerpen zijn: de paardenziekten, de normale en de moeilijke verlossing bij koeien, enkele ziekten bij varkens (vooral Vlekziekte of Sint - Antoniusvuur, p. 441), vergiftigingen, heelkundige verrichtingen

en hoefbeslag bij paarden. Normale en moeilijke verlossingen bij koeien worden uitgebreid besproken en achteraan geïllustreerd met afbeelding van enkele instrumenten, zoals diverse forcepsen en verloskundige hefboomen. Op Plaat II, figuren genummerd 20 tot en met 32: nr. 20 verloskundige hefboom, 21 grote verloskundige spatel, 22 stompe verloskundige haken, 23 verloskundig heftuig, 26 verloskundige keerstok met lint (bij dwarsligging van het kalf, beschreven op pag. 342), 29 verloskundige snijdende haak, 30 en 31 verloskundige afhaalhaken.

Een bijlage (p. 493 - 550; niet vermeld in de inhoudstafel) bevat informatie over (1) dierlijke gifstoffen van horzels, wespen, bijen en adders; (2) minerale giften: wit en rood rattenkruid (vermoedelijk arseenbereidingen), kwikbereidingen, bijtend zoutzuurkwik of sublimaat en (3) giftige planten: wolfsmelksoorten, 'hanenvoet' (oude naam voor ranonkelsoorten: *Ranunculus pratensis* (?), 'waterranonkel' (Blaartrekkende Boterbloem of *Ranunculus sceleratus*, scélérat: misdadiger!), waterweegbree, 'windbloem'.

Beschrijvingen van heelkundige verrichtingen (p. 502) omvatten o.a. aderlaten, verwijderen van 'vreemde voorwerpen' (*corpora aliena*: dikwijls aardappelen of andere voedselbrokken die in de mond en slokdarm blijven steken), amputeren van de staart, 'angliseren' (doorsnijden van de staartbuigspieren van luxepaarden die men met opgeheven staart wil zien paraderen), castre-

Afb. 1: Heelkundige en verloskundige instrumenten uit Numan - Hekmeyer.

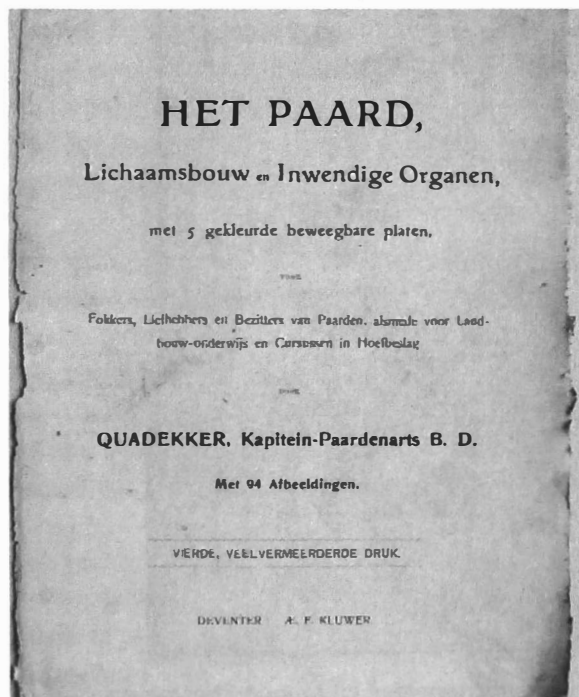
ren van paarden, stieren, lammeren, varkens en honden.

Belangrijk is uiteraard ook het hoefbeslag bij het paard (p. 525): met een tabel met aangepaste afmetingen en vormen van de voorijzers voor wagenpaarden, zware rijpaarden en gewone rijpaarden.

Een slothoofdstuk bevat raadgevingen voor het zuiveren en desinfecteren van besmette stallen en voorwerpen, gebaseerd op een KB van 4 dec. 1870 in het Nederlands Staatsblad. N°191 (p. 551). Dit omvat het onschadelijk maken van aan besmettelijke ziekte gestorven vee met de daarbij horende mestvaalten en gebouwen met de voorwerpen die zich daarin bevinden. Dit gebeurt op drie wijzen: (1) het vernietigen van besmette voorwerpen door verbranding of begraving, (2) het verwijderen van de smetstof door reinigen van de besmette voorwerpen: wanden, rijven, voederbakken afkrabben, met kokend water afschrobben, gevolgd door (3) het vernietigen van de smetstoffen met chloorgas of chloorkalk, zwavelzuur of carbolzuur. Mestvaalten worden onschadelijk gemaakt door ontsmetting met ruime hoeveelheid koolzuurhoudend water of met chloorkalk. Ook kan het mest naar akkerland gebracht worden en onmiddellijk ondergeploegd. Dit laatste is gevaarlijk bij miltvuur, want de bacillen kunnen lang in de grond overleven!

18

Het Paard - Lichaamsbouw en inwendige organen voor fokkers, liefhebbers, bezitters van paarden, alsmede voor landbouwonderwijs en cursussen in hoefbeslag

door E.A.L. Quadekker, Kapitein-Paardenarts, 4de veel vermeerderde druk, E. Kluwer, Deventer 1908. Met 5 beweegbare gekleurde platen en 94 afbeeldingen. Geen inhoudstafel, enkel een woordenlijst (index). Achterin enkele losse anatomische platen (zie afb.): uitwendig aspect van het paard, de spieren, het beenderstelsel, de bloedvaten en de inwendige organen met uitgebreide verklaring.

Naast een korte beschrijving van de belangrijkste paardenziekten en de anatomische platen omvat dit werk afbeeldingen van verschillende paardenrassen,

waarvan origine en gebruik uitvoerig besproken worden. Achtereenvolgens worden behandeld: de ontstaansgeschiedenis van het paard, de anatomie en fysiologie, afwijkingen in de stand van de benen, het kweken, dracht en verlossing (afb. normale en stuitligging). Betreffende het kweken wordt gewezen op het onoordeelkundig mengen van rassen, bv. het ene jaar een merrie laten dekken met een Oldenburger, vervolgens een Normandiër en daarna een Russische hengst kan geen goed resultaat geven.

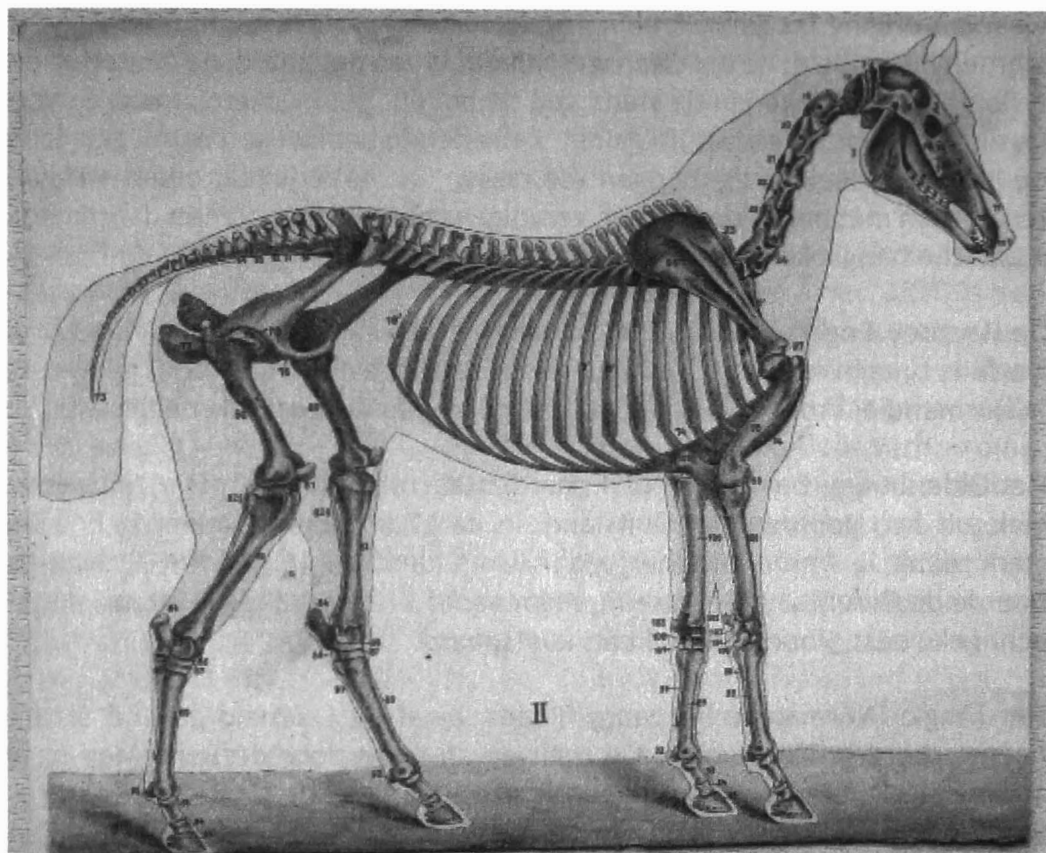
De Hackney. Engels paard uit de Oostelijke graafschappen van Engeland, vnl. Norfolk, Lincolnshire en Yorkshire. Met succes ingevoerd en verder gekweekt in Normandië. Vroeger in de landbouw gebruikt, nu vooral als tuigpaard.

Het Oldenburger paard. Een oud paardenras, relatief klein, maar zeer energiek, uit het Noorden van Duitsland. In de 17de eeuw verbeterde het ras sterk, dank zij Anton Günther, graaf van Oldenburg (1603- 1667). Nadien boerde de Oldenburger achteruit, maar vanaf 1780 werd terug intensief rasrecht gekweekt. Vooral gebruikt als koetspaard.

Het (Anglo-)Normandische paard. Reeds vanaf de Oudheid gekend als inheems paard in Normandië. De teelt ervan werd door de Romeinen naar andere streken in Frankrijk uitgebreid en sinds Karel de Grote werd het ras vermengd met Oosters bloed. In de middeleeuwen populair als ridder- en toernooipaard. De zeer bekende stoeterij "Haras du Pin" werd opgericht onder Lodewijk XIV. Na 1830 werd het ras veredeld door kruising met Engelse halfbloed en volbloed. Zo ontstond de huidige Anglo-Normandiër. Aangewend als draver, voor concours hippique en als tuigpaard.

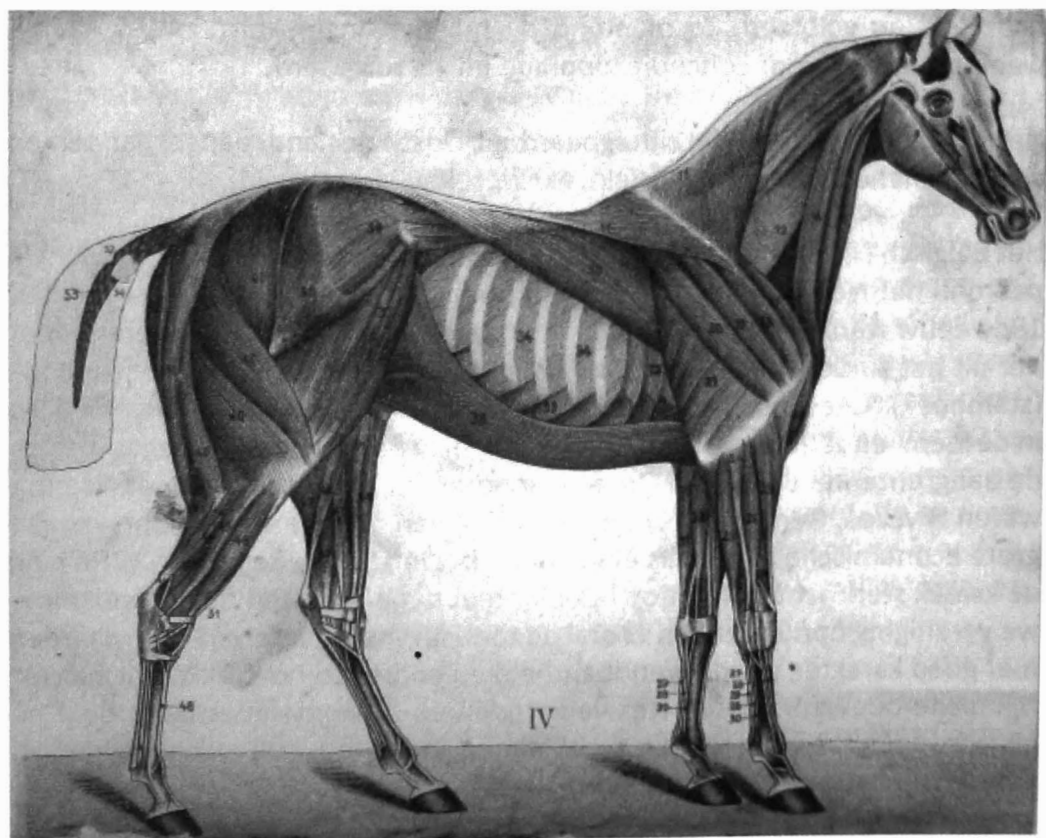
Het Oostfriesse paard. Edel rijtuigpaard uit Oost-Friesland, aangespannen en voor licht landbouwwerk gebruikt. Nu wereldwijd verspreid.

Het Belgisch (Trek-)paard (p. 117- 121). Volgens auteur zou het grote Vlaamse paard in het Noorden van ons land, afgeleid zijn van het Friese ras. Midden 19de eeuw werd door kruising van het Vlaamse Paard met de kleinere Ardenner uit het zuiden, het Brabants of Belgisch ras ontwikkeld en het Studbook (stamboek) "Cheval de Trait belge" opgericht. Het voornaamste fokgebied lag in de leem- en zandleemstreek van de provincies Brabant en Henegouwen en de aangrenzende delen van Oost-Vlaanderen en Namen. De hoofdfokcentra waren Nivelles, Gemappes, Soignies en Enghien. De paardenhandel was van grote economische betekenis eind 1800 - begin 1900 in België. Na WOII ging de kweek sterk achteruit tot op het moment dat enkele liefhebbers een nieuwe vereniging oprichtten om vooral de toeristische waarde van deze paarden met goed karakter, goede wendbaarheid en enorm sterke trekkracht succesrijk uit te bouwen. Shows, trekwedstrijden en demonstraties laten deze eigenschappen ten volle tot hun recht komen. Ook brouwerijen maken hiervan gebruik en hebben een paard in hun logo!

Afb. 2: Anatomische platen uit Quadekker: het beenderstelsel van het paard

20

Afb. 3: Anatomische platen uit Quadekker: het spierstelsel van het paard

Er dient opgemerkt dat het Vlaams Paard, dat groter en sterker was dan het Brabants of Belgisch Trekpaard, in de 19de eeuw veelvuldig uitgevoerd werd naar de USA. Mede door het oprichten van het Stamboek Belgisch Trekpaard was dit Vlaams Paard tegen eind 19de eeuw bijna volledig verdwenen. Na WO II werd de kweek door enkele enthousiaste telers terug aangevat met uit de USA ingevoerde hengsten. Mede dank zij de hulp van het Steunpunt Levend Erfgoed kon het Stamboek Vlaams Paard in 2005 door de Vlaamse Overheid erkend worden. Dit viel wel niet in goede aarde bij sommige leden van het Belgische en het Ardeense Stamboek.

Gezondheidsleer van het Zwijn. Zijne ziekten en zijn winstgevende kweek

door H. Zwaenepoel en F. Hermans, leeraren aan de Veeartsenijschool te Cureghem. Drukkerij Van Landschoot - Van Lierde, Sint-Pieters-Jette, 1ste uitgave 1909.

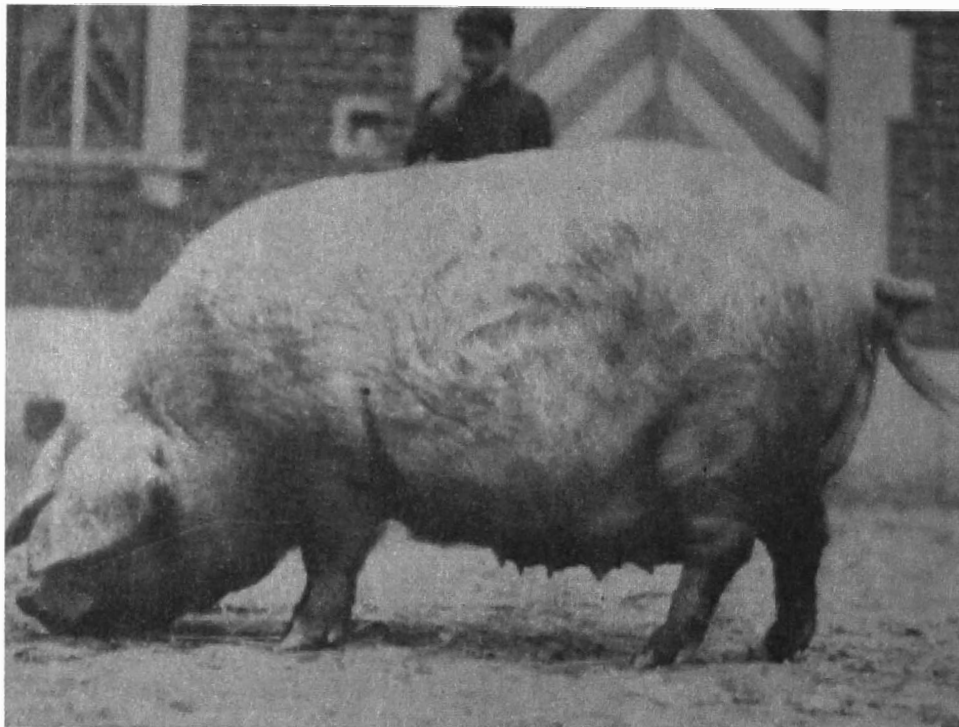
Dit werk bevat tabellen met geboorte- en slachtcijfers per provincie en afbeeldingen van enkele belangrijke rassen, zoals het inlands ras en de Pi-étrain, alsook verschillende kruisingen. De tabellen tonen geboorte- en sterftcijfers per provincie. Zo bvb. de cijfers voor Oost-Vlaanderen in 1906: 223.973 varkens, 54.890 sterftes en 351.189 geboorten.

Er is reeds sprake van een verbeterd inlands ras, ontstaan door een kruising tussen Engelse Yorkshires en inlandse rassen. Dit heeft betere kwaliteiten dan de oorspronkelijke

dieren aanwezig in onze streken. De keuze van een boer voor een bepaald ras zal afhangen van de geschiktheid van ieder ras, van het voeder waarover hij beschikt en van de vraag in de handel (op dit laatste punt zijn de tijden niet veranderd!).

Komen verder nog speciaal aan bod: gezondheidsaspecten van het kweken, gezondheidsleer van de kweekzeug en van de biggen tot aan het spenen, zorgen na het spenen en keus van de voorttelers, gezondheidsleer van de huid, van het bewegingsstelsel en van de voeding (gebaseerd op het werk van O'Kellner "Die Ernährung der landwirtschaftlichen Nutztiere" uit 1905): samenstelling van het rantsoen en voederbereiding, gezondheidsaspecten

van de huisvesting, het varken als slachtdier, het vetmesten er van, middelen tot bevorderen van de varkenskweek, tatoeëren en ringen van dieren en ten slotte ook de belangrijke toen gekende varkensziekten.

Afb. 4: Ideale varkens uit het handboek van Zwaenepoel en Hermans, ongelooflijk vet en zwaar in onze ogen.

22

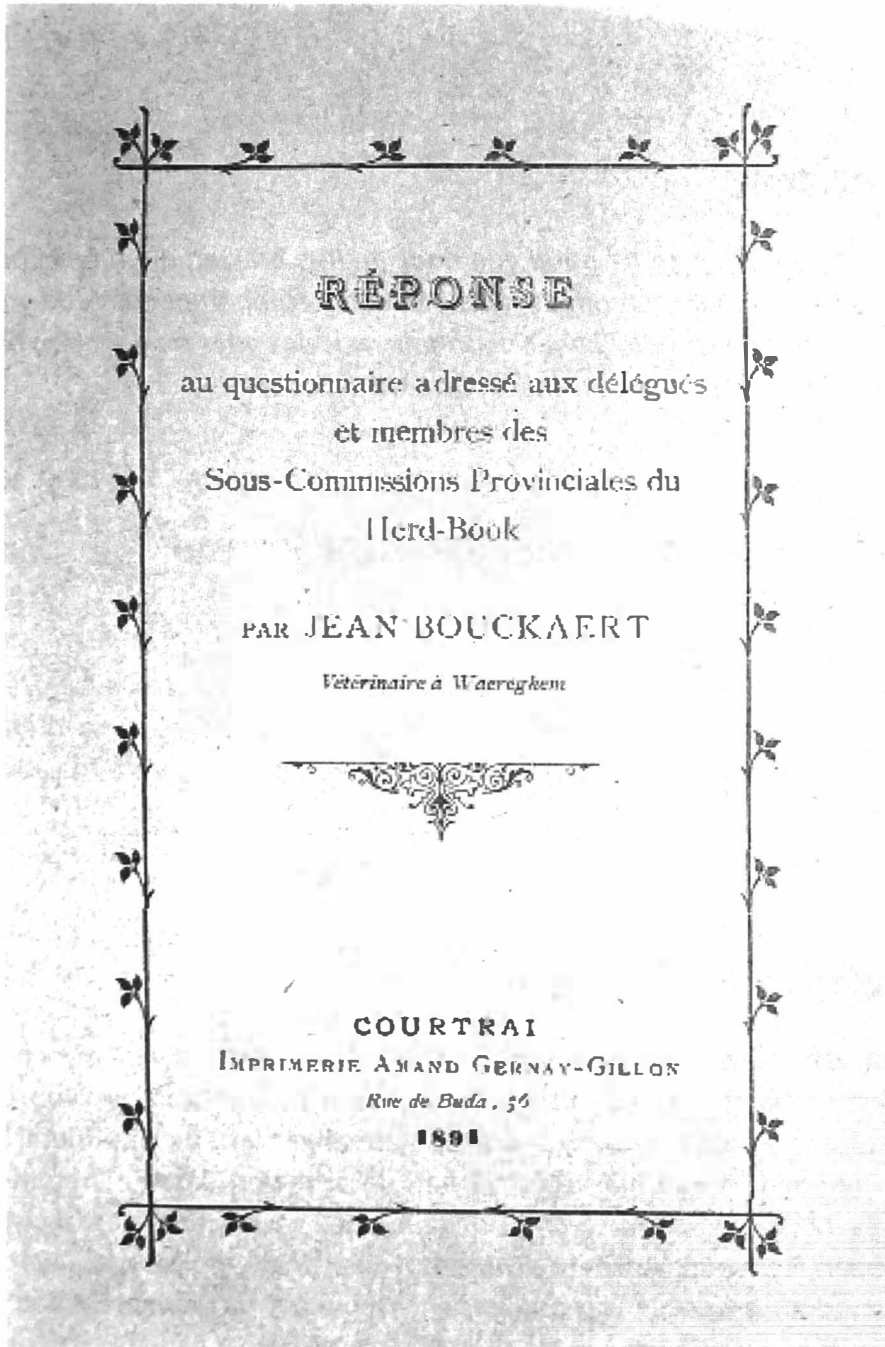
Slotbemerking

Selectie speelde en speelt nog steeds een belangrijke rol in de veeteelt en de huisdierhouderij in het algemeen. De overheid bemoeide zich daarmee. Alereerst waren er de paarden, waarvan de teelt om militair - strategische redenen bevorderd werd. Vooral vanaf de tweede helft van de 19de eeuw werd de selectie van landbouwhuisdieren ('veeverbetering') actief gestimuleerd. Daarbij hoorde het uitschrijven van prijsvragen over belangrijke problemen in verband met veeverbetering en ziektebestrijding, waarop specialisten een antwoord konden formuleren. Hierbij reproduceren we een fragment uit een dergelijk antwoord van de Waregemse veearts Jan Bouckaert. Het betreft een thema dat de gemoederen hevig beroerde: moest men verder selecteren (vooral door de keuze van de stieren) op een gestandaardiseerde haarkleur (bv. het Rood West-Vlaams Runderras), of moest men zich niet boven alles voor de productie inzetten? Jammer genoeg voor dat ras werd de aanbeveling van Bouckaert niet of onvoldoende gevolgd.

Actueel gaat het er anders aan toe. Door de industrialisatie en massificatie van de veeteelt verdwenen talrijke lokale rassen, geheel of bijna. Een opmerkelijke trend in de hedendaagse kweek van huisdieren kwam echter

stilaan op gang: het ijveren voor het behoud van oude huisdierrassen. Het Steunpunt Levend Erfgoed zet zich hiervoor in, met steun van de overheid. Het mooi uitgegeven en zeer degelijke boek *Levend erfgoed* (Davidsfonds, Leuven, 2012) bevat beschrijvingen en foto's van onze oude, al of niet terug ingefokte rassen.

Afb. 5: *Réponse au questionnaire adressé aux délégués et membres des Sous-Commissions Provinciales du Herd-Book* par Jean Bouckaert, Vétérinaire à Waereghem